

4. Evgeniy Mikhaylovich Lavrenko. Materialy k bibliografii uchenykh SRSR. – M.: Nauka, 1974. – 111 s.
5. Boreyko V. E. Slovar' deyatel'noy okhrany prirody. Izd. 2-e / V. E. Boreyko. – K.: Kievskiy ekologo-kul'turnyy tsentr, 1995. – 524 s.
6. TsDAVO Ukrayiny. – F.166. – Op.6. – Spr.9446.
7. Tam samo. – F.27. – Op.9. – Spr.591.
8. Tam samo. – F.166. – Op.6. – Spr.9447.
9. Tam samo. – F.166. – Op.6. – Spr.9448.
10. Tam samo. – F.27. – Op.10. – Spr.505.
11. Tam samo. – F.27. – Op.11. – Spr.1383.
12. Tam samo. – F.166. – Op.6. – Spr.9380.
13. Lavrenko Ye. M. Okhorona pryrody na Ukrayini / Ye. M. Lavrenko // Visnyk pryrodoznavstva. – 1927. – №3–4. – S.162–179.
14. Lavrenko Ye. M. Roslynnist' tsilynnykh stepiv Ukrayiny ta yikh okhorona / Ye. M. Lavrenko // Krayeznavstvo. – 1928. – №6–10. – S.20–33.
15. Lavrenko Ye. M. Tsilynni stepy Ukrayiny i potreba yikh'oyi okhorony / Ye. M. Lavrenko // Visti VUTsVK. – 1927. – 11/1. – №8. – S.5.

Drozd P. Yu., assistant lecturer of the Department Physiology, Plant Biochemistry and Bioenergetics of National University of Life and Environmental Science of Ukraine (Ukraine, Kyiv), drozd_p@i.ua

Ye. M. Lavrenko's (1900–1987) scientific and organizational activities in Ukrainian committee for preserving monuments of culture and nature

The aim of the article is, using the methods of concrete historical, comparative and problem–chronological analysis, to explore the scientific and organizational activities of Ye. M. Lavrenko (1900–1987) in the Ukrainian Committee for Preserving Monuments of Culture and Nature (UCPMCN). The conclusion is that working in the UCPMCN and holding the position of an inspector of Kharkiv regional commissions for preserving monuments of culture and nature, Ye. M. Lavrenko was the one of the first on the territory of the Soviet Union, who started the professional activities of nature conservation: launched active work on establishing new and maintaining the existing reserves, systematized lists of virgin territories of Ukraine, made maps of protected Steppe zone areas, helping to preserve the biodiversity of the country and the development of national environmental affairs. During this period, the scientists published more than 20 scientific works, devoted to problems of nature protection in the country, as well as inventory and conservation of virgin steppes, forests, wetlands, habitat of rare plants.

Keywords: Ye. M. Lavrenko, Ukrainian Committee for Preserving Monuments of Culture and Nature, nature conservation, reserves, virgin territories, geobotany.

Drozd P. Yu., ассистент кафедры физиологии, биохимии растений и биоэнергетики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (Украина, Киев), drozd_p@i.ua

Научно–организационная деятельность Е. М. Лавренко (1900–1987 гг.) в Украинском комитете охраны памятников культуры и природы

На основе методов конкретно–исторического, сравнительного и проблемно–хронологического анализа исследована научно–организационная деятельность Е. М. Лавренко (1900–1987 гг.) в Украинском комитете охраны памятников культуры и природы (УКОПКП). Установлено, что работая в УКОПКП и на должности инспектора Харьковской краевой комиссии охраны памятников культуры и природы, Е. М. Лавренко одним из первых на территории СССР начал профессиональную деятельность по охране природы: развернул активную работу по организации новых и сохранению существующих заповедников, систематизировал списки целинных территорий Украины, составил карты заповедных территорий Степной зоны, что способствовало сохранению биоразнообразия страны и развития отечественной природоохранной деятельности. В этот период ученым опубликовано более 20 научных работ, посвященных положению охраны природы в стране, а также инвентаризации и заповеданию целинных степей, лесов, болот, мест произрастания редких растений.

Ключевые слова: Е. М. Лавренко, Украинский комитет охраны памятников культуры и природы, охрана природы, заповедники, целинные территории, геоботаника.

УДК 355:94(477)

Коваль М. В.,
кандидат історичних наук, Перший заступник
Секретаря Ради Національної безпеки
і оборони України, генерал–полковник
(Україна, Київ), gromada@rmb.gov.ua

ОБОРОННА ЛІНІЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ФОРТИФІКАЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА

Автор висвітлює проблеми будівництва сучасної лінії оборони на сході України і дає ретроспективний аналіз значення укріплених районів на теренах українських земель у ХХ ст. для захисту території.

Аналізуючи ефективність застосування оборонних ліній в часи Другої світової війни, дослідники зазначають, що під натиском німецьких військ радянські війська не змогли втримати ні так звану «лінію Молотова», що була зведена вздовж кордону, ні другу лінію оборони, так звану «лінію Сталіна». Думка, що в цілому українці не виправдали сподівань, наклала відбиток на сучасні уявлення окремих військових теоретиків про неефективність фортифікаційних споруд у сучасних війнах. Однак існують позитивні приклади сьодоення, як от захист Мар'їнки Донецької області, де російсько–терористичні війська зазнали втрат, бо не змогли подолати фортифікаційні споруди. Стаття містить загальне обґрунтування необхідності будівництва і застосування довготривалих фортифікаційних комплексів.

Ключові слова: лінія оборони, оборонний рубіж, укріплений район, фортифікаційні споруди.

Збройна агресія Російської Федерації проти України та інші загрози територіальній цілісності України, її незалежності та існуванню як держави, міжнародний тероризм, активізація контрабанди зброї та засобів терору зумовлюють необхідність удосконалення системи захисту території нашої держави. У зв'язку із вторгненням в серпні – вересні 2014 року російських військ для участі в бойових діях на сході України постала нагальна потреба у створенні надійної лінії оборони території держави, яка включає будівництво фортифікаційних споруд.

В історичній літературі є низка праць, присвячених питанням узагальнення досвіду будівництва оборонних ліній та ефективності їх застосування на теренах України. Це роботи Валерія Грицьока [1], Михайла Ковалю [5], Олександра Лисенка [17], Валерія Павлика [8] та багатьох інших авторів, які стосуються періоду Другої світової війни. Однак аналітичні наукові праці з висвітлення питань фортифікаційного облаштування лінії оборони на сході України у 2014–2015 рр. відсутні. Усунути цю прогалину, узагальнивши історичний досвід, має на меті ця історична розвідка.

Наперед зазначимо, що аналіз історичного досвіду створення та використання стратегічних ліній оборони в європейських країнах та безпосередньо в Україні у ХХ столітті свідчить про те, що їх призначення повною мірою не було виконано. Так після закінчення Першої світової війни західні військові фахівці визнали неефективною існуючу на той час систему укріплень кордонів фортецями. Тому з середини двадцятих років ХХ століття у довготривалому фортифікаційному обладнанні місцевості перевагу стали надавати укріпленим смугам, осередками опору яких ставали невеликі та розосереджені на місцевості бойові споруди, що мали на озброєнні гармати та станкові кулемети. Такі райони або смуги місцевості стали називатися «укріплений район» (УР). Напередодні Другої світової війни у Франції, Німеччині, СРСР, Фінляндії, Угорщині та деяких інших країнах УР будувалися як система укріплених ліній (рубевів, смуг) уздовж державного кордону (так звані лінії «Мажино», «Зігфріда», «Маннергейма», «Сталіна»,

«Арпада»), а на найважливіших напрямках – і в глибині, та складалися із декількох оборонних смуг (позицій) і відсічних позицій.

У період з 1928 до 1937 р. в Україні було побудовано 5 укріплених районів (Коростенський, Новоград-Волинський, Летичівський, Могилів-Ямпільський, Київський), що мали довжину по фронту від 48 до 140 км і глибину від 1 до 2 км, а на напрямках зосередження основних зусиль до 4 – 6 км. Додатково до цих УР у 1938–1939 рр. розпочалося будівництво ще 5 укріплених районів (Шелетівського, Ізяславського, Староконстантинівського, Остропільського і Кам'янець-Подільського). Ця стратегічна смуга оборони отримала назву «лінія Сталіна». У 1940–1941 рр. почалося будівництво так званої «лінії Молотова»: 7 укріплених районів (Володимир-Волинський, Струмилівський, Рава-Руський, Перемишлянський, Ковельський, Верхнє-Прутський та Нижнє-Прутський). Крім того, велися підготовчі роботи із створення ще ряду нових УР, таких, як Чернівецький, Дунайський, Одеський та інші [1; 5; 8; 17].

Друга світова війна стала суворим екзаменом як щодо теоретичних підходів воєнного мистецтва в питаннях підготовки і застосування військ (сил), так і в питаннях фортифікаційного облаштування районів можливого наступу противника, створення та використання ліній оборони у Західній Європі та в Україні. Не виправдали вкладених у них ресурсів «лінія Мажино», «лінія Зігфріда», і навіть «Атлантичний» та «Східний» вали, які опиралися на значні водні перешкоди – протоку Ла-Манш та річку Дніпро. «лінія Маннергейма» теж у цілому не виконала свого призначення, проте дала змогу фіннам затримати на кілька місяців радянські війська та завдати їм значних втрат.

З початком радянсько-німецької війни укріплені райони, які знаходилися на території України, вели бойові дії у складі двох фронтів: Південно-Західного та Південного. Прикордонна лінія оборони так звана «лінія Молотова» своєї ролі не відіграла та була залишена радянськими військами. Однак не вдалося втриматися і на «лінії Сталіна». Склалася думка, що в цілому укріплені райони не виправдали покладених на них сподівань, що наклало відбиток на сучасні уявлення окремих військових теоретиків про неефективність будівництва фортифікаційних споруд при веденні сучасних воєн. Їх висновки ґрунтуються на таких твердженнях: сучасні ж армії мають достатньо сил та засобів для прориву укріплених смуг оборони: значно вдосконалилися матеріальні засоби ведення бойових дій; зросли можливості артилерії, танків, авіації, мотопіхоти; оборонні споруди у вигляді бетонних бункерів залишилися фактично такими ж, якими вони були близько 100 років тому; озброєння сучасних військ надає змогу руйнувати чи знищувати фортифікаційні інженерні оборонні споруди практично будь-якої міцності; проривати укріплену смугу оборони на вузьких ділянках; а маневреність частин, підрозділів надає можливість обходити укріплені вузли оборони, швидко розвивати наступ в глибину [3].

Однак аналіз фактів побудови і сучасного застосування фортифікаційних споруд приводить до висновків про необхідність їх застосування в обороні держави, про потребу збирання і узагальнення досвіду використання оборонних ліній, наукового обґрунтування удосконалення їх відповідно до сучасних потреб.

В побудові оборонних рубежів в зоні АТО можна виділити два етапи їх створення. Перший етап будівництва лінії оборони охоплює часовий проміжок з вересня 2014 р. по березень 2015 р. Цей етап розпочався з заяви Президента України Петра Порошенка 21 вересня 2014 року про зведення оборонної лінії у вигляді фортифікаційних споруд в Донецькій і Луганській областях. До планування та будівництва фортифікаційних споруд залучалися кращі українські фахівці [10]. Вже у вересні 2014 р. в зоні АТО розпочалися роботи з будівництва оборонних ліній. Ці споруди повинні були стати серйозною перешкодою для противника, якщо він раптом буде наступати вглиб території України. Спочатку планувалося створити дві лінії оборони. Перша – на лінії зіткнення із російсько-терористичними військами. Друга – на віддалі 15–20 кілометрів від передової. Перша лінія укріплень від другої практично не відрізнялася. І перша, і друга складається зі взводних опорних пунктів. Їх близько двохсот на двох лініях. Це оборонні фортифікаційні споруди із блокпостами, окопами, місцями для зенітно-ракетних комплексів і танків, бліндажів, сполучених траншеями, перекритими щілинами, де солдати можуть укриватися від снарядів і вести прицільний вогонь по противнику.

На будівництво лінії оборони у вересні 2014 року кабмін виділив 100 мільйонів гривень з резервного фонду. Ці кошти мали піти на будівельні матеріали – бетонні блоки, плити перекриття, колоди (близько 35 мільйонів гривень). Ще 30 мільйонів – на пальне для техніки, чотири мільйони – «Укравтодору», 29 мільйонів – на електростанції й додаткове обладнання.

За даними Міністерства регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України, для облаштування інженерно-технічних споруд оборонної лінії в Луганській і Донецькій області було доставлено близько 6 тисяч кубометрів лісоматеріалів та більше 5 тисяч кубометрів залізобетонних конструкцій, а також комплекти захисних споруд швидкого розгортання; починаючи з вересня, для виконання робіт було залучено понад 20 тисяч виконавців і задіяно 300 одиниць техніки [9].

Довжина кожної лінії оборони складала приблизно 410 кілометрів. Але взводні опорні пункти розташовані не по всій довжині. Місця їх розташування визначалися в Генштабі, виходячи з важливості напрямків та особливостей місцевості. Вони могли перебувати на відстані один від одного 5 – 20 кілометрів. Перекривалися в першу чергу основні траси. По-друге, виходячи з позиції, займалися висоти. Наприклад, є опорні пункти, з яких територія контролюється вліво-вправо на 15–20 кілометрів.

Завершенню побудови першої лінії оборони завадила постійна передислокація військ. Склалася ситуація, що на деяких ділянках перша лінія збігалася із другою. До листопада 2014 року в зоні антитерористичної операції українські військові завершили на 80% будівництво фортифікаційних споруд першої лінії оборони на сході країни.

Друга лінія оборони (відповідальний Мінрегіонбуд) на початок листопада 2014 р. була готова на 50%. За прогнозами Мінрегіонбуду, роботи мали бути виконані повністю до 1 грудня. У секторі «А» – у районі Северодонецька, Бахмутки – роботи із другої оборонної лінії виконані на 30%. У секторі «В», де відбувалася

презентація об'єктів для ЗМІ, виконано все практично на 100%. З 32-х взводних опорних пунктів виконано роботи на 31-му. У секторі «С» – у районі Дебальцевого – велися роботи в основному на передовій. На другому рубежі роботи виконані тільки на 13%. У секторі «М» – район Маріуполя – на 30% виконані роботи по другій лінії оборони.

Будівництво вело Міністерство оборони спільно з Мінрегіонбудом. Усього на будівництві цих об'єктів було задіяно 4 структури: інженерні війська, Державна спеціальна служба транспорту (ДССТ), МНС і «Укравтодор» [15].

У підсумку станом на 26 січня 2015 року у зоні АТО силовики побудували фортифікаційні споруди загальною протяжністю 400 км. Було збудовано дві смуги оборони, які на 100% обладнані: це взводні, ротні опорні пункти і блокпости. На об'єкти було витрачено близько 50 мільйонів гривень, 6,5 тисяч кубометрів лісу, близько 20 тисяч найменувань залізобетонних виробів. Крім того продовжувалося будівництво третьої смуги оборони, яка фактично мала проходити по кордону Донецької та Луганської областей [11].

3 березня 2015 року розпочався другий етап будівництва лінії оборони на сході України. Поряд з питанням створення так званого Європейського валу на кордонах з Росією постало питання значного посилення лінії оборони на сході України. На це 3 березня 2015 р. на зустрічі з представниками РНБО звертає увагу Президент України Петро Порошенко. Як першочергове завдання він визначає створення ешелонваної оборони, обладнаної сучасними потужними фортифікаційними спорудами, що дасть можливість військам виконати завдання з захисту і оборони України [12]. Інженерна та мінно-загороджувальна інфраструктура, що зводиться навколо опорних пунктів, а також розташування вогневих позицій повинні не допустити прориву нашої оборони на стику позицій та стати надійним заслоном від спроб проникнення з окупованої території розвідувально-диверсійних та терористичних груп. Фортифікаційні споруди мають бути достатньо міцними, щоб витримувати пряме влучання міни або артилерійського снаряда. В цілому, вибудована система оборони має зупинити не тільки наступ російсько-терористичних угруповань, а й повномасштабне вторгнення російської армії.

12 березня 2015 року Президент України Петро Порошенко затвердив план будівництва фортифікаційних споруд на лінії зіткнення на сході України. Під час засідання РНБО президент сказав, що узгоджений порядок будівництва з відповідним визначенням підрядників і відповідальних в обласних державних адміністраціях, які відповідають за кожну ділянку і фінансування цих робіт [10].

А вже 14 березня 2015 р. Петро Порошенко провів нараду з головами облдержадміністрацій, прем'єр-міністром Арсенієм Яценюком, керівниками силових структур, міністерств та відомств щодо забезпечення мобілізації, демобілізації військових та спорудження фортифікаційних споруд вздовж лінії оборони. «Процес, який розпочався рівно місяць тому в Мінську, ні в якому разі не повинен ні у кого створити ніяких ілюзій, що загроза відійшла або зменшилась. Ситуація потребує чітких і скоординованих дій, які різко збільшать обороноздатність Збройних сил, можливості оборони нашої держави, –

сказав Президент. Він додав, що кожен регіон має долучитися до спорудження укріплень. «Кожна область має зробити свій посильний внесок у фортифікаційні роботи, якщо ми не хочемо зустрічати ворога на кордоні у своєму місті», – сказав президент, наголосивши, що за кожною областю буде закріплена частина робіт, за терміни виконання та якість яких вона відповідатиме [13].

18 березня 2015 р. на засіданні уряду було ухвалено рішення про виділення з резервного фонду для будівництва фортифікаційних споруд лінії безпеки на Донбасі 850 мільйонів гривень [2]. Прем'єр-міністр зобов'язав профільного віце-прем'єра разом із Міністерством оборони невідкладно приступити до вибору підрядників, використання коштів і будівництва відповідних споруд. 19 березня 2015 року віце-прем'єр України Геннадій Зубко заявив, що завершити будівництво фортифікаційних споруд на Донбасі необхідно за півтора місяці. Пізніше міністерством регіонального розвитку та будівництва було заплановано завершити створення лінії оборони на сході України до кінця травня 2015 року.

5 травня 2015 року на полігоні проводились випробування оборонних споруд, що зводяться на сході України. Випробування вогневої захищеної точки здійснювалося з усіх видів стрілецької зброї, гранатометів, мінометів та важкої артилерії.

У Державній архітектурно-будівельній інспекції зареєстрували 160 проектів фортифікаційних споруд у Донецькій і Луганській областях, які повинні бути зведені зусиллями обласних і районних адміністрацій України. Із зазначеної кількості, станом на 5 травня до будівництва приступили лише в 105 точках по лінії зіткнення з підконтрольною бойовикам територією, більшість споруджуваних об'єктів територіально знаходяться в Донецькій області – 96 споруд. Найбільш активними областями в цьому питанні стали Донецька, Луганська та Полтавська. Представники Донецької ОДА склали 107 декларацій на будівництво фортифікацій, Луганської – 34, Полтавської – 13. По одному проекту споруд зареєстрували у Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Рівненській, Львівській і Житомирській областях.

Однак губернатори регіонів, на яких було покладено обов'язок допомогти військовим, у цьому питанні недопрацювали, адже 29 квітня РНБО винесла догану керівникам Донецької та Закарпатської областей за зрив термінів зведення оборонних споруд. Обіцянки побудувати дані споруди публічно задекларували губернатори практично всіх областей. Зокрема, побудувати 31 взводний опорний пункт на території зони конфлікту пообіцяв глава Харківської ОДА Ігор Райнін, 12 – Івано-Франківський губернатор Олег Гончарук, 7 – голова Чернівецької ОДА Олександр Фишук. А губернатор Черкаської області Юрій Ткаченко навіть запевнив, що перевиконає план [19].

Під час робочої поїздки до Донецької області 11 червня 2015 року Президент оглянув будівництво фортифікаційних споруд. «За першим проектом 100 опорних пунктів вже повністю готові... В процесі будівництва військові і проєктанти додали значну кількість змін, які підвищують рівень ефективності опорних пунктів та комфортність для українських воїнів, що будуть використовувати їх, боронячи державу... Будівництво здійснюється з повним використанням того досвіду, який вже мають українські військові. І ми

вперше застосували процедуру, коли закріпили 22 обласні адміністрації за кожним опорним пунктом. Лінії оборони буде вся Україна», – наголосив Петро Порошенко. Він засвідчив, що, попри те, що будівництво ведеться у військовий час, було використано процедури мирного часу, ринкові механізми, зокрема тендери. Загальна вартість будівництва всіх оборонних споруд оцінюється в близько 1 млрд. гривень [6].

У зв'язку з порушенням встановлених виконавцям робіт термінів здачі об'єктів в експлуатацію справа будівництва лінії оборони на сході України була взята під контроль Ради Національної безпеки і оборони. Секретар Ради нацбезпеки і оборони Олександр Турчинов повідомив, що всі фортифікаційні споруди у зоні АТО мають завершити до 15 липня, створюється урядова комісія, яка 15 липня починає прийом цих споруд. «Хто не вкладеться у визначений термін, або якщо комісія у складі представників Міноборони, Генштабу та апарату РНБО прийде до висновку, що роботи проведені неякісно, то, відповідальні за будівництво не нижче заступників голів адміністрацій будуть зняті з посад», – заявив Турчинов [16]. 21 липня 2015 року у звіті міністра регіонального розвитку і будівництва Геннадія Зубка сказано про завершення робіт. Загальна протяжність фортифікацій, зведених у 3 лінії оборони, складає 600 км. До будівництва укріпленої лінії оборони в зоні проведення АТО долучилися 20 областей України та 5 тисяч будівельників. Окрім цього, будували споруди в переважній більшості місцеві жителі, що дало їм змогу у таких скрутний час отримувати в день від 250 до 300 гривень заробітної плати. Загальний обсяг будівельних матеріалів, використаних у ході будівництва, склав 35 тисяч залізничних вагонів. В результаті збудовано фортифікаційні споруди у вигляді 3-х ліній оборони, що складається з майже 300 оборонних споруд і 12 тис. бетонних конструкцій, поєднаних 600 км комунікацій [4].

У Міністерстві оборони 18 серпня 2015 року заявили, що три лінії фортифікаційних споруд загальною кількістю 268 штук готові. З них 240 фортифікаційних споруд будували силами облдержадміністрацій, а 28 – силами Збройних Сил України. Перша лінія контролюється військовими частинами та підрозділами ЗСУ, друга та третя охороняються частинами Національної гвардії [7]. Місця укриття особового складу створені зі спеціальних металевих боксів і укриті своєрідним «багатошаровим пирогами» з півтораметрового посиленого залізом бетону, землі і дерева. Пробити його не зможе жоден з російських артилерійських снарядів. Вхід і вихід захищені броньованими віконницями та дверима, зсередини замикаються на надійні засуви. Для укриття особового складу під час посиленого обстрілу передбачені спеціальні поглиблені бункери. Вони являють собою броньовану конструкцію, яка закопана на п'ятиметрову глибину. А для захисту створено бетонне укриття зі спеціальною глиняно-земельною подушкою. Також передбачено вогневі позиції для бойової техніки та укриття екіпажів.

Окремо варто зупинитися на організації мережі окопів. Вони створені й накріті сучасними штучними матеріалами, що не гниють і не горять, а для посилення армування – спеціальною металевою сіткою. Всі окопи з'єднані між собою і дозволяють швидко і приховано від неприятеля маневрувати особовим складом та вогневими засобами. Крім того, в окопах обладнані спеціальні

перекриті місця, які дозволять сховатися бійцям під час обстрілу. Вони захищені більш ніж 4-х метровими бетонними перекриттями, які спираються на основу із залізобетонних блоків. Для комфорту вояків стіни і стеля покриті негорючим звукоізоляційним матеріалом, є витяжки, місця для сну і навіть можливість встановити автономні джерела електроживлення, а разом з ними холодильник і телевізор. Всі ці оборонні споруди є розробками вітчизняних військових інженерів і не мають аналогів у світі [18].

Отже, особливістю першого етапу створення Оборонної лінії на сході України було те, що основні завдання з будівництва фортифікаційних споруд, опорних пунктів інженерних комунікацій було покладено на Збройні Сили України. Інші структури, зокрема Мінрегіонбуд, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство надзвичайних ситуацій, «Укравтодор», відігравали допоміжну роль. На другому етапі основну плануючу і координуючу роль відіграло Міністерство регіонального розвитку і будівництва, до створення Оборонної лінії було долучено 20 областей України, тобто цей оборонний проект став всеукраїнським. Фінансовий бюджет будівництва на другому етапі на порядок перевищив ті кошти, які у вересні 2014 року були скеровані для виконання цього важливого державного завдання. Слід відзначити взаємозв'язок етапів будівництва Оборонної лінії на сході України у досягненні загальної мети – удосконаленні системи захисту території нашої держави. Створені на першому етапі фортифікаційні споруди органічно влилися в заплановану на другому етапі систему оборони. Проте здійснене в 2015 році будівництво лінії оборони на сході України або, як ми її назвали, Оборонної лінії має як позитивні результати, так і певні проблеми.

Існують думки щодо ненадійності збудованих цивільними будівельниками фортифікаційних споруд, нераціонального витрачання коштів на будівництво, недоцільності створення дороговартісних довготривалих ліній оборони, оскільки при зміні ситуації вже побудовані споруди не будуть використані [2]. Однак, на наше переконання, побудована лінія оборони на сході України – вагомий крок на шляху удосконалення системи захисту території нашої держави. Залізобетонні укріплення надійніші за деревинно-земляні як елемент стратегічної смуги оборони, підвищують ступінь захищеності особового складу та створюють кращі умови щодо комфорту проживання в польових умовах.

Фортифікації довели свою реальну ефективність у бойових умовах, зокрема під час боїв під Мар'їнкою Донецької області, де російсько-терористичні війська зазнали значних втрат і не змогли прорвати нашу лінію оборони.

Отже, довготривалі фортифікаційні споруди на сході України мають реальний ефект як складова оборонної лінії, а також як політичний чинник – свідчення про твердий намір захищати територіальну цілісність України.

Список використаних джерел

1. Грицюк В. М. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України / В. М. Грицюк / редкол.: В. А. Смолій (голова), [та ін.] / НАН України. Ін-т історії України. (Серія «Україна. Друга світова війна. 1939–1945»). – К.: Поліграф дільниця Ін-ту Історії України НАН України, 2010. – 150 с.
2. Деякі питання забезпечення у 2015 році будівництва інженерних споруд з метою зміцнення обороноздатності держави / Постанова Кабінету Міністрів від 18.03.2015 р. №107.

3. Друге звернення до Президента України та Прем'єр-міністра України наштаба 20 омпб полковника Віктора Покуси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slovoidilo.ua/resonance/331207/druge_zvernennya_do_prezidenta_ukrani_ta_premrnstra_ukrani_nachshaba_20_ompb_polkovnika_vkora_poku

4. Зубко отчитался о линии обороны на Донбасе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/2015/07/21/novyna/bezpeka/600-km-fortyfikacziy-i-300-oboronnyx-sporud-zubko-vidzvutuvav-pro-liniyu-oborony-na-donbasi>.

5. Коваль М. В. Невідомо Україна. Історія фортифікації XX ст. Міфи та реалії / М. В. Коваль. – Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2014. – 320 с.

6. Лінії оборони буде вся Україна – Президент оглянув будівництво фортифікаційних споруд у Донецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/liniyi-oboroni-buduye-vsya-ukrayina-prezident-oglyanuv-budiv-35492>.

7. Міноборони відзвітувало про 268 добудованих фортифікаційних споруд на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2015/08/18/7078248/?attempt=1>.

8. Павлик В. Оборона Києва. КиУР / В. Павлик. – К.: Скай Хорс, 2010. – 346 с.

9. Перша смуга оборони в Луганській і Донецькій областях на 85% готова. 22 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/UKRAINE/persha-smuga-oboroni-v-luganskii-i-doneckiy-oblastyah-na-85-gotova-154460.html>.

10. Порошенко затвердив план будівництва укріплень на лінії фронту. 12 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/UKRAINE/poroshenko-zatverdiv-plan-budivnictva-ukriplen-na-liniyi-frontu-166709.html>.

11. Порошенко пообіцяв побудувати фортифікаційні споруди на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/promise/24550.html>.

12. Порошенко приказав будувати оборонні споруди вздовж лінії розмежування на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.tsn.ua/politika/poroshenko-prikazal-stroit-oboronitelnye-sooruzheniya-vdol-linii-razgranicheniya-na-donbasse-413864.html>.

13. Президент провів нараду з питань оборони. 14 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/poroshenko-zaklikav-kozhnu-oblast-doluchatisya-do-budivnictva-oboronnih-ukriplen-415314.html>.

14. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Вып.36 (22 июня – 11 июля 1941 года). – М.: Воениздат, 1958. – С.53–55.

15. Три «шари» захисту від ДНР–ЛНР. 7 листопада 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/search/?search>.

16. Турчинов: Всі лінії оборони побудують до 15 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/03/18/7061887>.

17. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси у двох книгах. Кн.1 / О. С. Лисенко, В. В. Стецькевич, В. М. Грицюк та ін. – К.: Наукова думка, 2010.

18. Укріплення під Маріуполем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mariupolnews.com.ua/descr/60724>.

19. Фортифікації на Донбасі: після «копняка» Президента зареєстровані 160 проєктів споруд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/2015/05/14/novyna/bezpeka/fortyfikacziy-na-donbasi-pislya-stusana-prezidenta-zareyestrovani-160-proektiv-sporud>

References

1. Hrytsiuk V. M. Stratehichni ta frontovi operatsii Velykoi Vitchyznianoï viiny na terytorii Ukrainy / V. M. Hrytsiuk / redkol.: V. A. Smolii (holova), [ta in.] / NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy. (Seria «Ukraina. Druha svitova viina. 1939–1945»). – К.: Polinraf dilnitsia In-tu Istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. – 150 s.

2. Deiakі pytannia zabezpechennia u 2015 rotsi budivnytstva inzhenernyh sporud z metoiu zmitsnennia oboronozdatnosti derzhavy / Postanova Kabinetu Ministriv vid 18.03.2015 r. №107.

3. Druhe zvernennia do Prezidenta Ukrainy ta Premier-ministra Ukrainy nachshaba 20 oмпb polkovnyka Viktora Pokusy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.slovoidilo.ua/2015/07/21/novyna/bezpeka/600-km-fortyfikacziy-i-300-oboronnyx-sporud-zubko-vidzvutuvav-pro-liniyu-oborony-na-donbasi>

4. Zubko otchytalsia o linyi oborony na Donbasse [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.slovoidilo.ua/2015/07/21/novyna/bezpeka/600-km-fortyfikacziy-i-300-oboronnyx-sporud-zubko-vidzvutuvav-pro-liniyu-oborony-na-donbasi>.

5. Koval M. V. Nevidoma Ukraina. Istorii fortyfikatsii XX st. Mify ta realii / M. V. Koval. – Hmelnytskyi: Vydavnytstvo Natsionalnoi akademii Derzhavnoji prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni B. Hmelnytskogo, 2014. – 320 s.

6. Liniy oborony buduie vsia Ukraina – Prezident ohlianyv budivnytstvo fortyfikatsiinyh sporud u Donetskii oblasti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.president.gov.ua/news/liniyi-oboroni-buduye-vsya-ukrayina-prezident-oglyanuv-budiv-35492>.

7. Minoborony vidzvutuvav pro 268 dobudovanyh fortyfikatsiinyh sporud na Donbasi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2015/08/18/7078248/?attempt=1>.

8. Pavlyk V. Oborona Kyieva. KyUR / V. Pavlyk. – К.: Skai Hors, 2010. – 346 s.

9. Persha smuha oborony v Luhanskii i Donetskii oblastiah na 85% hotova. 22 zhovtnia 2014 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dt.ua/UKRAINE/persha-smuga-oboroni-v-luganskii-i-doneckiy-oblastyah-na-85-gotova-154460.html>.

10. Poroshenko zatverdyv plan budivnytstva ukriplen na linyi frontu. 12 bereznia 2015 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dt.ua/UKRAINE/poroshenko-zatverdiv-plan-budivnictva-ukriplen-na-liniyi-frontu-166709.html>.

11. Poroshenko poobitsiav pobuduvaty fortyfikatsiiny sporudy na Donbasi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.slovoidilo.ua/promise/24550.html>.

12. Poroshenko prykazal stroi' oboronitelnye sooruzheniya vdol linyi razgranycheniya na Donbasse [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ru.tsn.ua/politika/poroshenko-prikazal-stroit-oboronitelnye-sooruzheniya-vdol-linii-razgranicheniya-na-donbasse-413864.html>.

13. Prezident proviv naradu z pytan oborony. 14 bereznia 2015 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://tsn.ua/politika/poroshenko-zaklikav-kozhnu-oblast-doluchatisya-do-budivnictva-oboronnih-ukriplen-415314.html>.

14. Sbornyk boevykh dokumentov Velykoi Otechestvennoi voiny. Vyp.36 (22 yunia – 11 iyulia 1941 goda). – М.: Voennydat, 1958. – S.53–55.

15. Try «shary» zahystu vid DNR–LNR. 7 lystopada 2014 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pravda.com.ua/search/?search>.

16. Turchynov: Vsi linyi oborony pobuduiut do 15 lypnia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/03/18/7061887>.

17. Ukraina v Drugii svitovii viini: pohliad z XXI stolittia. Istorychni narysy u dvoch knyhad. Kn.1 / O. Ye. Lysenko, V. V. Stetskevych, V. M. Hrytsiuk ta in. – К.: Naukova dumka, 2010.

18. Ukpripraiyny pid Mariupolem [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mariupolnews.com.ua/descr/60724>.

19. Fortyfikatsii na Donbasi: pislya «kopniaka» Prezidenta zareiestrovani 160 proektiv sporud [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.slovoidilo.ua/2015/05/14/novyna/bezpeka/fortyfikacziy-na-donbasi-pislya-stusana-prezidenta-zareyestrovani-160-proektiv-sporud>

Koval M. V., Candidate of Historical Sciences, First Deputy to the Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine, Colonel General (Ukraine, Kyiv), gromada@rnbo.gov.ua

Defense line in the east of Ukraine in the context of historical experience of fortified building

The author makes an attempt to describe the specific features of a modern defense line building in the East of Ukraine and tries to make a retrospective analysis of fortified regions importance for the Ukrainian territory protection in XX century.

According to the scientists' analysis of effectiveness of the defense lines usage during the World War II, the Soviet Forces, being under the German troop's suppression, didn't manage to hold neither so-called «Molotova Line», which was built along the border line, nor so-called «Stalin Line», which was the second defense line. The opinion that the fortified areas didn't meet expectations influenced significantly some military theorists' modern views concerning ineffectiveness of fortification constructions in a modern warfare. But today we can see the positive examples such as the protection of Mariinka, Donetsk Region, when the Russian terrorist troops incurred losses and couldn't take the fortified constructions. The article justifies the necessity of building and using the long-time fortified complexes.

Keywords: defense line, defense strong point, fortified area, fortified constructions.

Коваль М. В., кандидат исторических наук,
Первый заместитель Секретаря Совета национальной
безопасности и обороны Украины, генерал-полковник
(Украина, Киев), gromada@rnbo.gov.ua

Оборонительная линия на востоке Украины в контексте исторического опыта фортификационного строительства

Автор освещает вопросы строительства современной линии обороны на востоке Украины и делает ретроспективный анализ значения укрепленных районов, созданных на украинских землях в XX веке для защиты территории.

Анализируя эффективность применения оборонных линий во время Второй мировой войны, исследователи отмечают, что под натиском немецких войск Красная армия не смогла удержать ни так называемую «линию Молотова», что была возведена вдоль границы, ни вторую линию обороны, так называемую «линию Сталина». Мнение, что в целом украинцы не оправдали надежд, наложило отпечаток на современные воззрения отдельных военных теоретиков о неэффективности фортификационных сооружений в современных войнах. Однако есть и позитивные примеры сегодняшнего дня, например, защита Марьинки Донецкой области, где российско-террористические войска потерпели поражение, так как не смогли преодолеть возведенные там фортификационные сооружения. Статья содержит общее обоснование необходимости строительства и применения долговременных фортификационных комплексов.

Ключевые слова: линия обороны, оборонительный рубеж, укрепленный район, фортификационные сооружения.

* * *

УДК 94=411.16

Шумінська Н. В.,
здобувач, секретар студмістечка,
Національний університет «Львівська політехніка»
(Україна, Львів), natalya-k85@mail.ru

УЧАСТЬ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В СТАНОВЛЕННІ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

Досліджено участь єврейського населення в становленні та розвитку Галицької армії (ГА).

Метою даного дослідження є на основі аналізу архівних джерел, тогочасних часописів та мемуарів розкрити участь єврейського населення в становленні та розбудові ГА.

Для досягнення мети автор зупинилася на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило найбільш широко відобразити питання участі єврейського населення в становленні ГА. Зокрема, із загальнонаукових використано методи логіки, синтезу та аналізу, статистичний, абстрагування. Із спеціальних історичних методів при написанні статті використано методи історизму, проблемно-хронологічний та порівняльно-історичний.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що найбільша кількість євреїв перебувала в медичній службі. Чималий внесок єврейське населення зробило також в самоохорону міст. Крім того, зустрічалися випадки, коли євреї зуртувалися для виконання певної мети, після досягнення якої не продовжували свою службу в лавах ГА.

Документи, віднайдені в архівах м. Львова та м. Києва, дозволяють піддати сумніву загальноприйняте твердження про добровільну участь євреїв в ГА.

Ключові слова: єврейське населення, євреї, Галицька армія, єврейський курінь, військова служба.

Участь Збройних сил України та інших формувань у антитерористичній операції, наочно показує важливість людського чинника, який не втратив свого значення, незважаючи на бурхливий технічний прогрес у військовій справі. Вдосконалення комплектування особовим складом неможливе без урахування національного історичного досвіду. Оскільки до лав Збройних сил України вступають не лише представники української національності, а й інших етнічних груп, дослідження проблем комплектування ГА особами інших національностей, зокрема єврейської є актуальним в наш час та потребує комплексного і глибокого вивчення.

Питання участі єврейського населення в розбудові Галицької армії частково знайшло відображення в працях окремих дослідників. Зокрема, С. Липовецький [7], Я. Тинченко [15], М. Фелер [16] зосередили свою увагу на

бойовій діяльності окремих єврейських офіцерів. Згадки про єврейських старшин зустрічаються також в працях О. Стецишина [13] та О. Дедика [6]. Проте, в зазначених дослідженнях відсутня цілісна картина, яка б дозволила оцінити внесок єврейського населення в становлення ГА.

Завданням даної статті є дослідження характеру участі єврейського населення в розбудові ГА.

Обов'язок військової служби в ЗУНР існував лише для чоловіків української національності у віці від 17 років. Проте, окрім українців, до Галицької армії почали вступати й представники інших етнічних груп, які були повноправними громадянами ЗУНР. Доволі активно на захист української республіки стало єврейське населення.

Варто відзначити, що на території Галичини ніколи не було такої ескалації конфліктів в українсько-єврейських відносинах, які відбувалися на Наддніпрянщині за часів Хмельниччини, Коліївщини чи на початку ХХ століття. І хоча за просвіченого абсолютизму Габсбургів євреї мали цілий ряд обмежень, їхнє життя виглядало набагато кращим, ніж одновірців по той бік східного кордону. За статистикою, перед Першою світовою війною у Львові євреї складали 70% усіх адвокатів міста та 60% лікарів, а 1910 р. 33% усіх студентів Львівського університету становили євреї. І це при тому, що ця третя за чисельністю національна група складала всього 12% населення Галичини [7].

Незважаючи на численні згадки про євреїв в ГА, ми не можемо з точністю назвати кількість представників єврейського населення в ній. Можна лише припустити, що їх було чимало. Так, у рубриці «Послідні всті» в часописі «Золочівське слово» від 4 грудня 1918 р. подано інформацію про те, що багато вояків єврейської національності, що втікали зі Львова, вступали на службу до української армії аби помститися полякам за знущання над єврейським населенням. В цій рубриці відразу ж подавалася статистика втрат, які понесло єврейське населення у Львові: «Страти Жидів у Львові є величезні, доходять до 2 тисячів людей. В грошах готівкою до 40 мільонів, а в матеріялах і майні до мільярда корон» [12, с. 2].

Така ж невтішна статистика погромів євреїв у Львові подана і в «Станіславському голосі»: «Спалено 3 божниці і 80 домів. Убитих є 600, з того в одному домі згоріло 40 осіб. Около 10000 жидів остало без даху, 80 процент Жидів знищено до тла. Погром почався в п'ятницю і тривав до неділі по полудни без перерви» [1, с. 3]. За іншими даними число вбитих під час єврейських погромів становило від 2000 до 3000 людей, а понад 30000 єврейського населення залишилося без даху над головою [3, с. 4]. Не дивно, що після таких знущань поляків євреї почали вступали на службу до Галицької армії.

Слід зауважити, що служба євреїв в Галицькій армії носила специфічний характер. Неподинокими були випадки, коли євреї об'єднувалися у різні військові об'єднання лише на період необхідний для виконання якогось одного завдання, а після його завершення розходилися не продовжуючи своєї служби в ГА. До прикладу, при перевороті у Львові євреї стали на сторону українців, утворювали військові єврейські відділи, які завзято билися з польськими військами, чим суттєво допомогли українцям перейняти владу у свої руки [2, с. 2], і тим самим забезпечували правопорядок у місці. Газета «Chwila» згодом писала у редакційній статті, що